

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง "การนำเสนอโครงการการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก" ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งได้เสนอผลการค้นคว้าวิจัย ตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน

1. ความหมายของนิทาน
2. ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน
3. ประเภทของนิทานพื้นบ้าน
4. คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

ตอนที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ
2. งานวิจัยต่างประเทศ

ตอนที่ 1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน

1. ความหมายของนิทาน

นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "นิทาน" ไว้ต่าง ๆ กัน ดังเช่น

แปลก สนธิรักษ์ (2515 : 116) ให้ความหมายว่า "นิทานเป็นคำศัพท์ ภาษาบาลี แปลว่า เหตุการณ์เล่าเรื่อง นิยาย และมีคำศัพท์ นิทานกถา แปลว่า การเล่าเรื่อง"

รัชณี ศรีไพวรรณ (2516 : 37-41) ได้ให้ความหมายสรุปได้ว่า นิทาน คือ เรื่องราวที่เล่าสืบกันมา หรือมีผู้แต่งขึ้นเพื่อความสนุกสนาน บันเทิง หรือเพื่อสอนคนใน

การดำรงชีวิต

กิ่งแก้ว อรรถากร (2520 : 12) ให้ความหมายไว้ว่า "นิทานเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้แล้ว"

หนังสือสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2522 : 9773) ได้อธิบายไว้ว่า "นิทาน หมายถึง เรื่องที่เล่ากันมาแต่โบราณ"

กฤษณา รักษมนี (2525 : 8) กล่าวว่า "นิทานเป็นเรื่องที่เล่ากันมา ซึ่งคงจะมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้นอยู่ที่การยกมาเล่าเพื่อเป็นข้อเปรียบเทียบ ส่วนจะมีความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นจุดประสงค์เบื้องต้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และศิลปะของผู้เล่าแต่ละคน"

นอกจากนี้ จันทรศรี นิตยฤกษ์ (2526 : 10) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานเชิงคติชนวิทยาว่า หมายถึง

เรื่องเล่าสืบ ๆ ต่อกันมาเป็นมรดกวัฒนธรรม ไม่ทราบว่ามีผู้แต่งเดิมคือใคร มักสืบทอดกันมาด้วยวาจา แต่อาจมีการรวบรวม ปรับปรุง และถ่ายทอดเป็นภาษาเขียนในภายหลัง ซึ่งถือเป็นข้อมูลชั้นรอง นิทานเป็นเรื่องที่มีได้มุ่งแสดงประวัติหรือข้อเท็จจริงอะไรเล่าเพื่อความสนุกสนานเป็นจุดใหญ่ และมักสอดแทรกข้อคิด คติธรรมไว้ในเนื้อเรื่องด้วย

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่านิทานคือ เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความบันเทิง ในขณะที่เดียวกันผู้เล่าได้แทรกคติธรรม เพื่อเป็นเครื่องสอนใจแก่ผู้ฟังด้วย ในภายหลังนิทานได้มีการรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้น

2. ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

ศิริพร จิตะฐาน (2531 : 4) ได้กล่าวว่า นิทานพื้นบ้านเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของวิชาคติชนวิทยา ในระยะแรกเริ่ม นักคติชนพยายามมองลักษณะที่เป็น "สากล" (Universalities) ของนิทานพื้นบ้านขณะที่เมื่อกาลเวลาผ่านไป นักคติชนค่อย ๆ หันเหตความสนใจไปสู่การหาลักษณะ "เฉพาะ" (Particularities) ของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งอาจจะเป็นการศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างนิทานพื้นบ้านกับสังคมนั้น ๆ ว่า นิทานพื้นบ้านแต่ละสังคมจะมีเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ อย่างไร

นักคติชนวิทยาหลายท่านได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของนิทานพื้นบ้าน ไว้ดังนี้คือ
เจือ สตะเวทิน (2517 : 46) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานชาวบ้านไว้

เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ต้องเป็นเรื่องเก่า
2. ต้องเล่ากันด้วยภาษาร้อยแก้ว
3. ต้องเล่ากันด้วยปากมาก่อน
4. ต้องแสดงความคิดความเชื่อของชาวบ้าน
5. เรื่องจริงที่มีคติกันบนุโลมเป็นนิทาน เช่น มะกะโท ชาวบ้าน

บางระจัน

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2528 : 99-100) ได้ให้หลักสังเกตลักษณะของ

นิทานพื้นบ้าน ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เล่ากันด้วยปากสืบกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาในระยะหลัง

เมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า

3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าตั้งเดิมนั้นเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่า ฟังมาจากผู้เล่าซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่ง ในอดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ที่ทราบตัวผู้แต่ง แม้นิทานที่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เช่น นิทานของกริมม์ กริมม์ก็อ้างว่าเล่าตามเค้านิทานที่มาแต่เดิมไม่ใช่ตนแต่งขึ้นเอง

ธวัช ปุณโฑเทก (2536 : 1-2) ได้อธิบายถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ คล้ายคลึงกันว่า

ลักษณะของนิทานพื้นบ้านอยู่ที่เล่าสืบทอดกันมาด้วยปากต่อปาก และไม่ทราบ
ว่าใครเป็นผู้แต่งหรือผู้เล่าครั้งแรก เรื่องราวของนิทานพื้นบ้านจะแพร่
กระจายอยู่ในสังคม จดจำเล่าสืบทอดกันมาจากรุ่นปู่ผ่านสู่รุ่นพ่อ รุ่นลูก
รุ่นหลาน ต่อไปไม่รู้จบสิ้น ถึงแม้ว่าภายหลังมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร
ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยนำเค้าโครงเรื่องจากนิทานเดิมที่เล่าสืบทอด
ต่อกันมา ก็ยังจัดอยู่ในนิทานพื้นบ้านเช่นเดียวกัน เช่น เรื่องศรีธัญชัย
นางสิบสอง ปลาบู่ทอง โสนน้อยเรือนงาม เป็นต้น ส่วนนวนิยายหรือเรื่องสั้น
ปัจจุบัน เราทราบผู้ประพันธ์ชัดเจนถึงจะมีเนื้อหาคล้ายคลึงหรือไม่คล้ายคลึง
กับนิทานพื้นบ้านก็ตาม เราไม่เรียกว่านิทานพื้นบ้าน

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้าน คือ ได้มีการเล่าสืบทอด
กันมาด้วยปากเป็นภาษาร้อยแก้ว จากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย จนมาถึงปัจจุบัน โดยไม่ทราบว่าใคร
เป็นผู้แต่งขึ้นครั้งแรก เนื้อเรื่องจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ

นอกจากนี้ แอ็กเซล ออลริก (Axel Alrik, 1908 : 129-141) นัก
คติชนวิทยาชาวเดนมาร์ค ได้สังเกตลักษณะวิธีการผูกเรื่อง และเล่าเรื่องนิทานชาวบ้าน แล้ว
สรุปลักษณะ เนื้อเรื่องนิทานชาวบ้านไว้ดังนี้

1. กฎของการเริ่มเรื่องและกฎของการจบเรื่อง (The Law of Opening and the Law of Closing) นิทานพื้นบ้านจะไม่นำเข้าสู่เหตุการณ์สำคัญในทันที และไม่จบอย่างกระทันหัน เนื้อเรื่องจะเริ่มจากภาวะที่สงบไปสู่เหตุการณ์ที่ตื่นเต้น และในตอนจบเรื่องนั้น เหตุการณ์จะคลี่คลายไปสู่สภาวะปกติก่อนจึงยุติ

2. กฎแห่งการซ้ำ (The Law of Repetition) การซ้ำในเรื่องมักจะยึดจำนวน 3 เป็นส่วนมาก ไม่ว่าจะเป็นตัวละครหรือสิ่งของหรือการกระทำ เช่น ชายหนุ่มหลงเข้าไปในที่อยู่ของยักษ์ถึง 3 วัน แต่ละวันก็ฆ่ายักษ์ 3 ตน เป็นต้น จำนวน 3 เป็นจำนวนที่นิยมใช้มากที่สุดเกี่ยวกับการซ้ำ แต่บางทีก็อาจจะยึดจำนวนอื่น ๆ เช่น จำนวน 4 แทน เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาของชาวมุสลิม

3. กฎแห่งตัวละคร 2 ตัวใน 1 ฉาก (The Law of Two to a Scene) ในฉากหนึ่ง ๆ ของนิทานพื้นบ้าน มักจะมีตัวละครที่มีบทบาทอยู่เพียง 2 ตัว

4. กฎแห่งการแตกต่างแบบตรงกันข้าม (The Law of Contrast) นิทานพื้นบ้านมักสร้างตัวละครที่มีลักษณะแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดแบบตรงกันข้าม เช่น มีบทบาทของคนใจดีกับบทบาทของคนใจร้าย หรือมีคนแข็งแรงกับคนอ่อนแอ เป็นต้น

5. กฎของฝาแฝด (Law of Twins) ถ้าฝาแฝดหรือพี่น้องสองคน ประสบความสำเร็จก็มักจะปรองดองกันดี แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ชัยชนะก็จะเป็นศัตรูกัน บางทีนอกจากจะเป็นฝาแฝดหรือพี่น้องสองคน กฎข้อนี้ยังครอบคลุมไปถึงตัวละครที่มีบทบาทใกล้เคียงกัน เช่น เป็นเพื่อนกันก็ได้

6. ความสำคัญของตำแหน่งต้นและตำแหน่งท้าย (The Importance of Initial and Final Position) ถ้าตัวละครเป็นพี่น้องหลาย ๆ คน นิทานพื้นบ้านมักกล่าวถึงผู้อาวุโสมากที่สุดก่อน แต่จุดสนใจหรือความสำคัญเน้นที่น้องคนสุดท้าย

7. เรื่องเชิงเดี่ยว (Single-Stranded) โดยมากโครงเรื่องของนิทานพื้นบ้านไม่มีลักษณะซับซ้อน ดำเนินเรื่องไปเรื่อย ๆ ไม่มีการละทิ้งตัวแกนเดิมผู้ทำหน้าที่ดำเนินเรื่อง

8. กระสวน (Patterning) ในนิทานพื้นบ้านเรื่องหนึ่ง ๆ มักมีวิธีดำเนินบทบาทของตัวละครหรือคำพูดที่เป็นแบบเดียวกัน ซ้ำกันอยู่ในเรื่อง

9. ฉากประทับใจ (Tableaux Scenes) มีการพรรณนาภาพพจน์ที่แสดงอารมณ์สะเทือนใจ เช่น สถานที่อันสวยงามหรือจากการต่อสู้ เช่น วีรบุรุษสู้กับมังกร เป็นต้น

10. เรื่องของความสมเหตุสมผล (Logic) เหตุการณ์ในนิทานพื้นบ้าน มีความสมเหตุสมผลอยู่ในตัวเอง ตามสภาพของเรื่องแต่ละเรื่อง

11. เรื่องของเอกภาพ (Unity of Plot) อนุภาคหรือเหตุการณ์ที่นำมาเล่ามีส่วนสนับสนุนโครงเรื่องใหญ่อย่างเห็นได้ชัด

12. การเพ่งจุดสนใจที่ตัวละครเอกเพียงตัวเดียว (Concentration on a Leading Character) นิทานพื้นบ้านจะมีการบรรยายถึงตัวละครเอก และพฤติกรรมของตัวละครเอกเน้นมากกว่าตัวอื่น ๆ อย่างมากมาย

3. ประเภทของนิทานพื้นบ้าน

นักคติชนวิทยาได้จัดจำแนกประเภทของนิทานพื้นบ้านไว้หลายวิธีด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการศึกษา เนื่องจากเนื้อหาและโครงสร้างของนิทานพื้นบ้านมีจำนวนมาก

สำหรับ สตีธ ทอมป์สัน (Stith Thompson, 1977 : 7) ได้กล่าวถึงวิธีการแบ่งนิทานพื้นบ้านออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area)
2. การแบ่งนิทานตามรูปแบบของนิทาน (Form)
3. การแบ่งนิทานตามแบบเรื่องของนิทาน (Type)
4. การแบ่งนิทานตามอนุภาค (Motif)

กุทลาลาบ มัลลิกะมาส (2528 : 101-120) ได้กล่าวถึงวิธีการแบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้านคล้ายคลึงกับของ สตีธ ทอมป์สัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area)
2. การแบ่งนิทานตามแบบของนิทาน (Form)
3. การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทาน (Type Index)
4. การแบ่งนิทานตามสำริดถะ (Motif-Index)

ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของแต่ละประเภทพอสรุปได้ดังนี้

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area) เป็นการแบ่งโดยอาศัยเขตแดนทางภูมิศาสตร์ดังนี้ เขตอินเดีย เขตประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม เขตชนชาวยิวในเอเชียไมเนอร์ เขตประเทศสลาวิก เขตรัฐต่าง ๆ แถบตะวันออกของทะเลบอลติก เขตแหลมสแกนดิเนเวีย เขตของชนชาติที่พูดภาษาเยอรมัน เขตประเทศฝรั่งเศส เขตประเทศสเปน และโปรตุเกส เขตประเทศอิตาลี เขตประเทศอังกฤษ เขตสก๊อตแลนด์ และไอร์แลนด์

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2529 : 116) ได้ให้ความเห็นว่า การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่เป็นการแบ่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งการศึกษาคติชาวบ้าน ส่วนมากจำกัดขอบเขตอยู่แต่เฉพาะนักวิชาการในทวีปยุโรป การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่จึงมีน้อยและไม่ครอบคลุมอาณาเขตอื่น ๆ ในโลก เช่น ในทวีปอเมริกาและแอฟริกา ซึ่งปัจจุบันพบว่า มีนิทานชาวบ้านที่น่าสนใจอยู่เป็นอันมาก แม้แต่ในทวีปเอเชียเองก็กล่าวไว้ไม่ละเอียด

2. การแบ่งตามแบบของนิทาน (Form) ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภทย่อย ๆ คือ

2.1 นิทานปรัมปรา (Fairy Tale) มีลักษณะที่เห็นได้ชัด คือ เป็นเรื่องมาก่อนข้างขวามีหลายสำริดถะประกอบอยู่ในนิทานนั้น เป็นเรื่องที่สมมุติว่าเกิดขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง แต่ไม่ระบุลงไปอย่างชัดเจนว่าเป็นส่วนใดของโลก ตัวเอกของเรื่องมักมีคุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ จากบุคคลปกติ เช่น มีอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นผู้มีบุญ มีอำนาจอย่างมากมาย ฯลฯ

2.2 นิทานท้องถิ่น (Legend) จะมีขนาดสั้นกว่านิทานปรัมปรา มักมีเหตุการณ์เดียว และเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี โชคกลาง ของคนแต่ละ

ท้องถิ่น แม้จะเป็นเรื่องแปลกพิศดารเกินจริง ก็ยังเชื่อว่ามีเค้าความจริง มีตัวบุคคลจริง ๆ สถานที่จริงแน่นอนกว่านิทานปรัมปรา ลักษณะของนิทานท้องถิ่นนี้จะจำแนกย่อยได้อีก 6 ประเภท ดังนี้

2.2.1 นิทานประเภทอธิบายเหตุ เนื้อเรื่องจะอธิบายชื่อสถานที่ปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรืออธิบายความเชื่อบางประการว่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

2.2.2 นิทานที่เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น โชคกลาง เรื่องผี เรื่องไสยศาสตร์

2.2.3 นิทานที่เกี่ยวกับสมบัติที่ฝังไว้ และลายแทง แนะนำให้หาสมบัตินั้น ๆ เช่น เรื่อง ปู่โสมเฝ้าทรัพย์

2.2.4 นิทานวีรบุรุษ คือ เรื่องที่กล่าวถึงคุณธรรม ความฉลาด ความสามารถ และความกล้าหาญของบุคคล

2.2.5 นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้นไม่สมจริง เจตนาจะสอนความประพฤติอย่างใดอย่างหนึ่ง

2.2.6 นิทานเกี่ยวข้องกับนักบวชต่าง ๆ เกี่ยวกับภณิหารของผู้นบวชที่เจริญภาวนามีญาณแก่กล้า

2.3 เทพนิยาย (Myth) เป็นนิทานที่มีเทวดา นางฟ้า เป็นตัวบุคคลในเรื่องนิทานมักมีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อถือทางศาสนา และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติในทางศาสนา

2.4 นิทานเรื่องสัตว์ (Animal Tales) จะมีสัตว์เป็นตัวละครเอก สัตว์ในเรื่องมักสะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพของมนุษย์ เช่น นิทานอีสป นิทานชาดก

2.5 นิทานตลกขบขัน (Jest) มักเป็นเรื่องสั้น ๆ ความขบขันของเรื่องอยู่ที่ความไม่น่าจะเป็นไปได้ อาจเป็นเรื่องความโง่ การแก้แค้นแก้แค้น การแสดงปฏิภาณไหวพริบ การผจญภัย เป็นต้น

นอกจากนี้ กิ่งแก้ว อัดถากร (2520 : 12-14) ได้เสนอแนวทางในการแบ่งนิทานตามความหมายเชิงคติชนวิทยา ซึ่งคล้ายคลึงกับ กุหลาบ มัลลิกะมาส ที่แบ่งตามแบบของนิทานแต่มีรายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย คือ กิ่งแก้ว อัดถากร จะแบ่งเป็นรูปแบบที่เป็นหลักใหญ่ ดังนี้คือ

ก. เทพนิยาย (Fairy Tale) เป็นเรื่องค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาคหลายตอน ฉากมักจะเป็นแดนสมมุติหรือดินแดนในฝัน ไม่บ่งบอกสถานที่เด่นชัด การพรรณนามักมีวิจิตรพิสดาร ตัวละครมักเป็นเจ้าหญิงเจ้าชายที่มาพบกัน และครองรักกัน เช่น สโนไวท์ โสณน้อยเรือนงาม เป็นต้น

ข. นิทานชีวิต (Romantic Tale) ขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน บ่งบอกสถานที่และเวลาเด่นชัด โครงเรื่อง จะเป็นการต่อสู้ และการครองรักกันของพระเอกนางเอก เช่น นิทานทรงเครื่องของไทย นิทานชุดอาหรับราตรี เป็นต้น

ค. นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) เนื้อเรื่องค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน ฉากจะเป็นแดนชีวิตจริง ตัวละครมักเป็นวีรบุรุษ โครงเรื่องเป็นการลำดับเหตุการณ์ การผจญภัย การต่อสู้ หลายเหตุการณ์ เช่น เรื่องการผจญภัยของแฮ็คคิวลิส

ง. นิทานประจำถิ่น (Local Legend) จะมีฉากเป็นแดนชีวิตจริง ตัวละครประกอบด้วย มนุษย์ ผี เทวดา สัตว์ โครงเรื่องเกี่ยวกับการกระทำ และความสำคัญของบุคคลในท้องถิ่น อำนาจผีสร้างเทวดา ทรรศนะของผู้เล่านั้นเชื่อว่าเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์เกิดขึ้นจริง เช่น เรื่องเมืองลับแล เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก นางอรพิมพ์กับท้าวปราจิต

จ. นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) โครงเรื่องของนิทานประเภทนี้จะตอบคำถามที่ว่า ทำไม เพื่ออธิบายความเป็นมาของสัตว์ บุคคล สิ่งของหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ทำไมจึงเกิดจันทรคราส ทำไมมดตะนอยจึงเอวคอด

ฉ. ตำนาน และเทพปกรณัม (Myth) โครงเรื่องประกอบด้วยอนุภาคว่าด้วยต้นกำเนิดของจักรวาล โลก มนุษย์ สัตว์ สิ่งของกับว่าด้วยโครงสร้างความสัมพันธ์และ

กฎเกณฑ์ ตลอดจนคุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น พระพิฆเนศวร์ พระมณูกับน้ำท่วมโลก

ช. เรื่องสัตว์ (Animal Story) เป็นนิทานที่มีสัตว์เป็นตัวเอกของเรื่อง จะมีการเล่าพฤติกรรมของสัตว์เป็นเชิงเปรียบเทียบกับชีวิตมนุษย์ เพื่อให้คิดสอนใจ เรียกว่า นิทานอุทาหรณ์ เช่น ราชสีห์กับหนู นกกับคนแคระ สุนัขจิ้งจอกกับนกกระสา เป็นต้น

ข. มุขตลก (Jest) ตัวละครจะเป็นบุคคลทุกประเภท โครงเรื่องเป็นเหตุการณ์ขัดแย้งที่ผู้ฟังมองด้วยอารมณ์ขัน ไม่ถือโทษ เช่น เรื่องศรีธนญชัย เรื่องประเภทดาเถรยายชี

3. การแบ่งตามชนิดของนิทาน (Type Index) แบ่งออกเป็น 3 หมวดใหญ่ ๆ คือ

3.1 นิทานเกี่ยวกับสัตว์ แยกย่อยออกเป็นสัตว์ป่า และสัตว์บ้าน

3.2 นิทานชาวบ้านทั่วไป และแยกย่อยลงไปอีกหลายประเภท ได้แก่ นิทานที่เกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา นิทานศาสนา นิทานเกี่ยวกับสัตว์ ฯลฯ ซึ่งมักอยู่ในขอบเขตของความสมจริง

3.3 นิทานตลกขบขัน แยกละเอียดออกไปหลายชนิด เช่น นิทานเกี่ยวกับคนโง่ คนฉลาด นิทานโกหก นิทานเกี่ยวกับสามภรรยา นิทานเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ

4. การแบ่งนิทานตามสารัตถะ (Motif-Index) สารัตถะของนิทาน คือ ธาตุแท้ (Element) หรือแก่นแท้ หรือจุดสำคัญของนิทานเรื่องนั้นตลอดไปไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อนิทานตกไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่อาจมีการปรับปรุงเจือปน ให้มีส่วนที่เป็นของใหม่แทรกเข้าไปได้บ้าง แต่ส่วนที่เป็นแก่นแท้ของเรื่องยังคงอยู่เสมอ ซึ่งสารัตถะจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

4.1 ตัวสำคัญในเรื่องจะต้องแปลกพิศดารกว่าตัวอื่น ๆ อาจเป็นเทวดา สัตว์ประหลาด แม่มด หรือคนที่มีความแปลกพิเศษออกไปอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แม่เลี้ยงใจร้าย ลูกกำพร้า เจ้าหญิงตถยาก เป็นต้น

4.2 มีสิ่งสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะเป็นต้นเหตุให้นิทานนั้นเกิดขึ้น

และดำเนินไป อาจเป็นสิ่งของ เช่น ตะเกียงพิเศษของอาละดิน เวทมนตร์คาถาเรียกเนื้อ
เรียกปลาได้อย่างในเรื่องสังข์ทอง ความเชื่อถือ เช่น เชื่อในการตั้งความปรารถนา ขอพร
ในเรื่องท้าวแสนปม หรืออาจเป็นขนบธรรมเนียม เช่น การเลือกคู่ การเสี่ยงทาย เป็นต้น

4.3 สำนักรัตถะหนึ่งมีเหตุการณ์เดียว นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจประกอบ
ด้วยเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ ก็เท่ากับว่าในนิทานเรื่องนั้น มีสำนักรัตถะหลายสำนักรัตถะ แต่
ในสำนักรัตถะหนึ่งจะมีเหตุการณ์อย่างเดียว

4. คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

เมื่อศึกษานิทานพื้นบ้านในแง่มุมต่าง ๆ แล้ว จะพบว่า นิทานพื้นบ้านนอกจาก
จะทำให้ผู้ฟังเกิดความบันเทิงใจแล้ว เนื้อหาของนิทานนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในแง่
ของการดำรงชีวิตของสังคมนั้น ๆ อีกทั้งยังทำหน้าที่สั่งสอนศีลธรรม จรรยา ให้แก่คนในสังคม
ควบคู่กันไปด้วย ดังที่ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2512 : 188) กล่าวถึงคุณค่าของนิทานชาวบ้าน
สรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินบันเทิงใจ
2. ให้ความรู้เรื่องภาษา ศัพท์ สำนวน
3. สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมประเพณีบางอย่าง ตลอดจนสภาพภูมิประเทศ

ภูมินามวิทยา และภาวะสังคม

4. มีคุณค่าในด้านการอบรมสั่งสอน ชี้นำปฏิบัติชอบ
5. มีคุณค่าในด้านก่อให้เกิดผลทางอื่น ๆ เช่น นิทานบางเรื่องเป็นที่มา
ของวรรณคดีบางเรื่องมีผู้ถูกเป็นบทขับร้อง นอกจากนี้ในด้านการศึกษา ครูสามารถนำนิทานไป
ประกอบการเรียนการสอนบทเรียน บางบทบางตอนให้สัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้น

ทัศนีย์ ทานตวณิช (2523 : 62-63) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานชาวบ้าน
พอสรุปได้ว่า นิทานชาวบ้านเป็นต้นกำเนิดวรรณคดีชาติต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด
ความคิดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้ เนื้อเรื่องจะแสดงให้เห็นสภาพชีวิตของบุคคลใน

ท้องถิ่น เช่น ชนบทธรรมนิยมประเพณี ความเชื่อ ความคิดต่าง ๆ นอกจากนี้นิทานชาวบ้านยังเป็นสายใยแห่งความรัก ความอบอุ่นในครอบครัวและในสังคม กล่าวคือ การที่ลูกหลานล้อมวงเพื่อฟังพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เล่านิทาน ทำให้เกิดความอบอุ่นภายในครอบครัว ผู้ใหญ่มีโอกาสดอดแทรกการอบรมสั่งสอนลูกหลานไปในตัวด้วย

นอกจากนี้ ธวัช ปุณโณทก (2536 : 2-3) ได้กล่าวถึง คุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟัง ในสังคมชนบทไทยสมัยอดีต ใช้นิทานทดแทนมหรสพ และสิ่งบันเทิงใจประเภทอื่น ๆ
2. ให้ความรู้ในเรื่องของนิทานจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้สวดแทรกอยู่ อันได้แก่ ความรู้เรื่องจารีตประเพณี พิธีกรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะนิทานอธิบายเหตุ มักจะอธิบายความเป็นมาของพิธีกรรมทางศาสนา และประเพณีต่าง ๆ ส่วนนิทานประเภทวีรบุรุษและนิทานประจำถิ่น ได้อธิบายโบราณสถานที่เกี่ยวข้อง และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อยู่บางส่วน
3. เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติ นิทานพื้นบ้านโดยทั่วไปจะใช้หลักธรรมเป็นแกนในการดำเนินเรื่อง นั่นคือ ตัวเอกของเรื่องจะยึดมั่นในคุณธรรม ถึงแม้ว่าจะถูกฝ่ายอธรรมกลั่นแกล้งด้วยกลโกงต่าง ๆ นานาก็ตาม แต่ในที่สุดธรรมะย่อมชนะอธรรม แนวดำเนินชีวิตของตัวเอกในเรื่องย่อมเป็นอุทาหรณ์ให้ผู้ฟังรับมาใช้เป็นแบบอย่างในชีวิตจริง นอกจากนี้ยังเห็นแบบอย่างพฤติกรรมของตัวเอกที่ได้รับสันติสุขในบั้นปลาย ซึ่งต้องอดทน อดกลั้น และทนทุกข์ไม่น้อย แต่ด้วยคุณงามความดีย่อมมีผู้ช่วยเหลือในที่สุด

นิทานพื้นบ้านนอกจากจะให้ความรู้ ความบันเทิงแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม โดยเฉพาะในเรื่องจารีตประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ศึกษานิทานพื้นบ้านได้เข้าใจสภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ มากขึ้น จากความสำคัญดังกล่าว กรมวิชาการ (2533 : 13) ได้ระบุคำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สรุปได้ว่า ให้ผู้เรียนศึกษา เนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นตน หรือท้องถิ่นอื่น ๆ ในด้านชนบทธรรมนิยมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ดังจะได้อธิบายถึงความรู้และสาระสำคัญตามลำดับดังนี้

ก. สาระสำคัญเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี

1. ความหมาย

พระยาอนุমানราชธาน (2514 : 37) ได้กล่าวว่า "ประเพณี หมายถึง ความประพฤติของชุมชนกลุ่มหนึ่ง อยู่ในที่แห่งหนึ่ง ที่ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อเนื่องกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกถือว่าผิดจารีตประเพณี"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2514 : 141) กล่าวว่า "ประเพณีเป็นสิ่งที่คนทั้งหลายทำตามกันมา คนรุ่นก่อนเคยทำอย่างไร คนต่อมาก็ทำอย่างนั้น"

แปลก สันธิรักษ์ (2515 : 31) ได้ให้ความหมายของประเพณีไว้ว่า "หมายถึง ความประพฤติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวม ซึ่งเรียกว่า เอกลักษณ์ หรือ พิษุณิม เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย การทำบุญ การรื่นเริง เป็นต้น"

เกียรติศักดิ์ อิชยานันท์ (2527 : 39) ให้ความหมายของประเพณีว่า "คือนิสัยสังคม หรือความประพฤติของสังคมที่กระทำซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน"

สุภัตรา สุภาพ (2528 : 115) กล่าวว่า "ประเพณี คือ ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา เช่น เกิด หมั้นหมาย สมรส ตาย บวช ปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น"

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง สิ่งที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติต่อกันมา จนกลายเป็นที่ยอมรับและเป็นระเบียบแบบแผนของการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

2. ที่มาของประเพณี

ผู้รู้หลายท่านได้กล่าวถึงที่มาของประเพณีไว้ต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล (2504 : คำอธิบาย) ได้ให้ความเห็นว่า "ประเพณีเกิดจากความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่ทราบสาเหตุต่าง ๆ"

คณะราชครู (2512 : คำนำ) ได้กล่าวว่า

ประวัติความเป็นมาของประเพณีไทยนั้น มีมานานแล้ว ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่วิทยาศาสตร์ไม่เจริญก้าวหน้า ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ่อนวอนร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้ พอภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้วมนุษย์ก็จะแสดงความรื่นเริง รู้คุณต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนตามความเชื่อ ความรู้ของตนต่อมาเมื่อความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เจริญขึ้น สิ่งที่เคยทำเป็นประเพณีย่อมเปลี่ยนแปลงและเลือนรางไปด้วย

พิศิษฐ์ ปัญจันทร์สิงห์ (2512 : 3) ได้กล่าวว่า

ถ้าจะพูดถึงการเกิดของประเพณี ก็ไม่มีใครสามารถระบุลงไปอย่างแน่นอนว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร เพราะประเพณีและพิธีการต่าง ๆ ต้องอาศัยโบราณวัตถุเป็นแนวทาง แต่อาจจะกล่าวได้ว่า เกิดตั้งแต่มนุษย์มีความเจริญพอควร บางอย่างก็เกิดขึ้นอย่างไม่ได้ตั้งใจ แต่เป็นความบังเอิญหรือรู้ไม่จริงเป็นพื้นฐาน บางอย่างเป็นสิ่งที่คนบัญญัติขึ้น ซึ่งได้แก่ เจ้าของ ศาสนาหรือเจ้าของลัทธิกำหนดขึ้น และกลายเป็นพิธีประจำศาสนาไป

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523 : 282) ได้กล่าวถึงที่มาของประเพณีไทย

ไว้เป็นข้อ ๆ คือ

1. เกิดจากความเชื่อ เช่น ประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิด การตาย มีการทำขวัญเดือนเมื่อเด็กอายุครบ 1 เดือน ก็เพราะมีความเชื่อเรื่องขวัญ
2. เกิดจากความศรัทธาในศาสนา ได้แก่ ประเพณีทำบุญในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น ประเพณีลอยกระทง ทอดกฐิน บวชนาค เป็นต้น
3. เกิดจากการเลียนแบบบรรพบุรุษ เป็นการทำตามที่ผู้ใหญ่หรือคนแต่ก่อนเคยทำกันมาโดยไม่ทราบเหตุผล เช่น ประเพณีการสาธน้ำในวันสงกรานต์ เป็นต้น
4. เกิดจากความนิยมของคนในสังคม เช่น ประเพณีกวนกระยาสาธาในเตือนสิบ การสวดมาลัยในงานศพ เป็นต้น
5. เกิดจากความเจริญทางจิตใจ เช่น ประเพณีไหว้ครู ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ เป็นต้น

3. ประเภทของประเพณี

การแบ่งประเภทของประเพณีนั้นมักนิยมแบ่งตามหลักวิชามานุษยวิทยา ดังที่ ม.ประชิดโรมรัน (2519 : 23-25) ธวัช ปุณโฑทก (2526 : 25-26) และ เกียรติศักดิ์ อัสยานันท์ (2527 : 39-40) ได้กล่าวถึงประเภทของประเพณีซึ่งสอดคล้องกับ แปก สันธิรักษ์ (2515 : 31-36) ได้แบ่งประเพณีออกเป็น 3 ประเภท พอสรุปได้ดังนี้

1. จารีตประเพณี เป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืนก็ถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว ดังที่คนไทยถือหลักกตัญญูตเวที่ต่อผู้มีพระคุณ เช่น พ่อ แม่ เมื่อท่านแก่เฒ่าก็เป็นหน้าที่ของบุตรจะต้องเลี้ยงดู ถ้าบุตรละเลยถือว่าเป็นความผิด เป็นลูกอกตัญญู เป็นต้น

2. ชนบประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่สถาบันต่าง ๆ ตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผน แล้วปฏิบัติสืบมาทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนโดยตรง หรือโดยปริยาย เช่น ระเบียบแบบแผนของทางราชการ ระเบียบแบบแผนของนักเรียน เป็นต้น ชนบประเพณีนี้ตรงกับคำว่า สถาบัน ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน หมายถึง เรื่องที่ตั้งขึ้น ซึ่งแต่ละสถาบันได้วางระเบียบ

แบบแผนไว้ แล้วปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี มีกำหนดเป็นข้อบังคับซึ่งตราขึ้นไว้ เช่น สถาบันโรงเรียน มีโรงเรียน ผู้สอน นักเรียน ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ มีระเบียบเกี่ยวกับการรับสมัคร การเข้าเรียน สถาบันศาสนาที่มีวัด มีภิกษุสามเณร มีเจ้าอาวาส มีพิธีทางศาสนา เป็นต้น

3. ธรรมเนียมประเพณีได้แก่ ประเพณีที่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณี ไม่มีผิดหรือถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นแต่เพียงนิยมกันว่า มีคนประพฤติแล้วก็ปฏิบัติต่อ ๆ มา แต่ถ้าทำผิด หรือฝ่าฝืนธรรมเนียมประเพณีอาจถือว่าเป็นผู้ขาดการศึกษาหรือเสียมารยาทไปเท่านั้น

ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับกิจกรรมารยาทการกิน การพูด การแต่งตัวในงานต่าง ๆ การรับประทาน การเป็นแขกไปเยี่ยมผู้อื่น การเป็นเจ้าของบ้าน เป็นต้น นอกจากนั้นขนบประเพณีแบ่งออกเป็น

3.1 ประเพณีประจำวัย มีธรรมเนียมว่า

3.1.1 การเกิด เมื่อเด็กเกิดขึ้นในครอบครัว จะมีการทำพิธีทำขวัญวัน ตั้งชื่อ ทำขวัญเดือน

3.1.2 การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เมื่อเด็กมีอายุได้ 7 ขวบขึ้นไป

3.1.3 การบรรพชา อุปสมบท ชายที่มีอายุตั้งแต่ 7 ขวบขึ้นไป บรรพชาเป็นสามเณร ชายที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป อุปสมบทเป็นภิกษุ

3.1.4 การแต่งงาน ในพิธีแต่งงานมีธรรมเนียมว่า ให้ผู้ใหญ่ฝ่ายชายไปสู่ขอฝ่ายหญิง มีการทำพิธีหมั้น และแต่งงาน การแต่งงานควรมีทำบุญตักบาตร รตน้ำ โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์

3.1.5 การตาย จัดพิธีอาบน้ำศพ ตั้งศพ บังสุกุล ในเวลาตายครั้งหนึ่ง และเวลาเผาหรือฝังอีกครั้งหนึ่ง

3.2 ประเพณีประจำตัว มีธรรมเนียมว่า

3.2.1 ทำบุญตักบาตร อาจทำเป็นครั้งคราว เช่น ตักบาตรประจำวันเกิด ทำบุญเมื่อถึงวัยเบญจเพส เป็นต้น

3.2.2 การฟังธรรม ในสัปดาห์หนึ่งควรฟังธรรมอย่างน้อย 1 ครั้ง

3.2.3 การสักการะบูชา ทุก ๆ บ้านควรมีพระพุทธรูป และที่สักการะบูชา

3.2.4 การไหว้พระสวดมนต์ ควรไหว้พระสวดมนต์ ก่อนนอน

3.3 ประเพณีประจำวันสำคัญทางศาสนา

วันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนา พุทธศาสนิกชนควร ไปบำเพ็ญกุศลตามศรัทธา

นอกจากนี้ธรรมเนียมประเพณียังแบ่งได้เป็น

1. ประเพณีครอบครัว เช่น การเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย การทำบุญบ้าน เป็นต้น

2. ประเพณีส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีที่ทุกคนต้องทำร่วมกัน เช่น ทำบุญวันขึ้นปีใหม่ วันตรุษสงกรานต์ ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

3. ประเพณีท้องถิ่น ได้แก่

ก. ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพ หมายถึง อาชีพที่เป็นของท้องถิ่น ที่ทำสืบต่อกันมา

ข. ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน

ค. ประเพณีการเล่นในงานนักขัตฤกษ์ เช่น ภาคเหนือ สงกรานต์มีการเล่นสาดน้ำ การแห่คว้าน ภาคใต้มีการเล่นหนังตะลุง มโนราห์ เป็นต้น

ง. ประเพณีการรับประทานอาหาร ภาคเหนือและภาค ตะวันออกเฉียงเหนือนิยมรับประทานข้าวเหนียว ภาคกลางนิยมรับประทานข้าวเจ้า เป็นต้น

ข. สารสำคัญเกี่ยวกับค่านิยม

1. ความหมาย

มีผู้ให้นิยามของคำว่า "ค่านิยม" ไว้ต่าง ๆ กัน บ้างก็เป็นความหมายเชิงปรัชญา บ้างก็เป็นความหมายทางสังคมวิทยา ดังเช่น

หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ (ม.ป.ป. : 43) ได้กล่าวว่า "คำว่า ค่านิยม มาจากความหมายที่อยู่ในภาษาอังกฤษ คือ Value ในความหมายของนักสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ได้แก่ ความรู้สึกยกย่อง หรือรังเกียจ หรืออาย หรือใคร่หวาดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิด ความรู้สึกที่กล่าวมาต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด คือ ค่านิยมของผู้คิด และผู้รู้สึก"

ก่อ สวัสดิพานิช (2518 : 46) ได้กล่าวว่า "ค่านิยม หมายถึง ความคิด พฤติกรรม และสิ่งอื่นที่คนในสังคมใดสังคมหนึ่งเห็นว่ามีคุณค่า จึงยอมรับมาปฏิบัติตาม และห่วงแหนไว้ระยะหนึ่ง ค่านิยมมักเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย และความคิดเห็นของคนในสังคม"

พญา สายหู (2523 : 95) ได้อธิบายความหมายของค่านิยมไว้ว่า ค่านิยม คือ ความรู้สึก หรือความเชื่อของแต่ละบุคคลว่า สิ่งหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม น่ามี น่ากระทำ ปกติบุคคลแต่ละคนมีค่านิยมของตนเองต่อสิ่งหรือการกระทำต่าง ๆ ที่ตนเองมีอยู่กระทำอยู่ หรืออยากมี อยากกระทำ ถ้ามีโอกาสทำได้ หรือแม้ยังไม่มีโอกาสของตนเองก็ชื่นชมเวลาเห็นผู้อื่นมี หรือกระทำ

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 366) ให้ความหมายไว้ว่า "ค่านิยมเป็นแบบอย่างพฤติกรรมพึงปรารถนาโดยสังคมถือว่ามีความดี แบบอย่างพฤติกรรมนี้จะเกี่ยวข้องกับวัตถุหรือมิใช่วัตถุก็ได้ ค่านิยมในสังคมต่าง ๆ จะผิดแผกกันไป เป็นต้นว่า ไทยมีค่านิยมในเรื่องความกตัญญู ในขณะที่สังคมอื่นอาจไม่มี"

พินัส หันนาคินทร์ (2526 : 18) ให้คำจำกัดความของค่านิยมว่า ค่านิยมนั้น หมายถึง การยอมรับนับถือ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าที่คน หรือกลุ่มคนมีอยู่ต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นวัตถุ ความคิด อุดมคติ รวมทั้งการกระทำในด้านเศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และสุนทรียภาพ ทั้งนี้โดยได้ทำการประเมินค่าจากทรรศนะต่าง ๆ โดยถี่ถ้วน และรอบคอบแล้ว (หากไม่มีการพิจารณาประเมินค่าเพียงแต่มีความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งต่าง ๆ ความรู้สึกนึกคิดเหล่านั้นก็มีฐานะ เป็นเพียงเจตคติที่มีต่อสิ่งนั้นเท่านั้น)

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good, 1973 : 595) ได้ให้ความหมายว่า "ค่านิยม หมายถึง คุณลักษณะที่มนุษย์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่ามีความสำคัญ มีความหมาย แล้วมีผลเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเขา ลักษณะนี้เป็นสิ่งที่สมาชิกของสังคมควรช่วยกันรักษา และสนับสนุนให้คงอยู่"

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอสรุปได้ว่า ค่านิยม คือ การที่บุคคลให้ความสำคัญต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ทั้งที่มีตัวตน และ ไม่มีตัวตน ซึ่งจะมีผลต่อไปยังพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ ค่านิยมของแต่ละบุคคลจะแตกต่างกันไป ถึงแม้จะอยู่ในสังคมหรือวัฒนธรรมเดียวกัน เมื่อประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเพิ่มขึ้น ก็จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงค่านิยมเดิมของเขา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ค่านิยมมีลักษณะไม่คงที่

2. ประเภทของค่านิยม

หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ (ม.ป.ป : 41) ได้กล่าวว่า ค่านิยมแบ่งออกได้เป็น ค่านิยมส่วนบุคคล และค่านิยมของสังคม โดยทั่วไป ค่านิยมของบุคคลจะเป็นไปตามค่านิยมของสังคมที่บุคคลผู้นั้นร่วมอยู่ แต่บางครั้งค่านิยมของบุคคลอาจขัดแย้งกับค่านิยมของสังคมได้ ในกรณีที่บุคคลมีค่านิยมส่วนบุคคลขัดแย้งกับค่านิยมของสังคม อาจได้รับโทษบ้าง ซึ่งอาจเป็นโทษของกฎหมาย หรืออาจเป็นโทษสถานเบา เช่น ชุบฉิบ นินทา เป็นต้น

วีระ บำรุงรักษ์ (ม.ป.ป. : 8) ได้แสดงความคิดเห็นเรื่องประเภทของค่านิยมสอดคล้องกับ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ดังที่กล่าวว่า

ค่านิยมแบ่งออกเป็นค่านิยมส่วนบุคคลกับค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งค่านิยมส่วนบุคคลสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของความชอบในลักษณะต่าง ๆ ในขณะที่ค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรม ผูกพันแน่นชานไปในสภาพที่มั่นคง และเป็นเรื่องที่สมาชิกในวัฒนธรรมนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติ หรือเห็นดีเห็นชอบร่วมกัน

วชิรญา บัวศรี (2523 : 25) แบ่งค่านิยมออกเป็น 6 ประเภท คือ ค่านิยมด้านวัตถุ ค่านิยมด้านสังคม ค่านิยมด้านศาสนาและศีลธรรม ค่านิยมด้านจริยธรรม ค่านิยมด้านสุนทรียภาพ และค่านิยมด้านสังจธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2526 : 10) ได้แบ่งประเภทของค่านิยมไว้ 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 แบ่งค่านิยมออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ค่านิยมเกี่ยวกับตนเอง ได้แก่ ค่านิยมการพึ่งพาตนเอง ชัยนหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ กับค่านิยมการประหยัดและออม
2. ค่านิยมเกี่ยวกับสังคม ได้แก่ ค่านิยมการมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย กับค่านิยมการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา
3. ค่านิยมเกี่ยวกับชาติ ได้แก่ ค่านิยมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

รูปแบบที่ 2 แบ่งค่านิยมออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ค่านิยมด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ค่านิยมการพึ่งตนเอง ชัยนหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ กับค่านิยมการประหยัดและออม
2. ค่านิยมด้านสังคม ได้แก่ ค่านิยมการมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย กับค่านิยมปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา

3. ค่านิยมด้านการเมืองและการปกครอง ได้แก่ ค่านิยมความ
รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

พินส์ ทันนาคินท์ (2526 : 29) ได้กล่าวว่า ค่านิยมที่มีอยู่ 2 ประเภท
คือ

1. ประเภทที่มีคุณค่าในด้านการใช้สอย หรือเป็นเครื่องมือ
(Instrumental Values) หมายถึง คุณค่าที่เกิดขึ้นจากการที่เราจะได้ใช้เพื่อให้เกิดผล
อย่างอื่นสืบตามมาเช่น เราสอนวิชาคณิตศาสตร์ด้วยหวังจะให้เกิดผลต่อการที่จะนำไปใช้ในชีวิต
ประจำวัน หรือนำไปใช้ในการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ต่อไป เป็นต้น เมื่อเราพิจารณาวิชา
คณิตศาสตร์ในด้านนี้ วิชาคณิตศาสตร์ก็มีคุณค่าในฐานะที่จะเป็นเครื่องมือที่จะใช้ให้เกิดผลอย่าง
อื่น ไม่ใช่เพื่อตัวของมันเอง

2. คุณค่าภายใน (Intrinsic Values) หมายถึง คุณค่าที่มี
อยู่ในตัวเองของสิ่งต่าง ๆ ค่านิยมนั้น ๆ มีอยู่ในตัวของมันเอง ไม่ได้พึ่งสิ่งอื่น และมีลักษณะ
โดยเฉพาะของมัน เช่น การทำความดีที่ไม่ได้หวังผลตอบแทนด้วยประการใด ก็ถือได้ว่าเป็น
คุณค่าที่มีอยู่ในตัวของมันเอง

ฟิลลิป เอช ฟินิกซ์ (Philip H. Phenix, 1958 : 549) ได้แบ่ง
ค่านิยมออกเป็น 6 ชนิด คือ

1. ค่านิยมทางวัตถุ (Material Value) ได้แก่ ค่านิยมที่เป็น
ปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่ ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม

2. ค่านิยมทางสังคม (Social Value) เป็นค่านิยมที่ทำให้
เกิดความรัก และความสัมพันธ์ในสังคม

3. ค่านิยมเกี่ยวกับความจริง (Truth Value) เป็นค่านิยม
ด้านความจริงซึ่งได้จากการศึกษา หรือการค้นคว้าหาความรู้ เช่น นักวิทยาศาสตร์ที่ค้นคว้า
หาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เป็นต้น

4. ค่านิยมทางจริยธรรม (Moral Value) เป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และความยุติธรรม เป็นต้น

5. ค่านิยมทางสุนทรียะ (Esthetic Value) เป็นค่านิยมเกี่ยวกับความงาม และความซาบซึ้งในศิลปะของสิ่งต่าง ๆ

6. ค่านิยมทางศาสนา (Religious Value) เป็นค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อ ความนับถือในทางศาสนา

การแบ่งประเภทของค่านิยมของ ฟิลลิป เอช ฟินิกซ์ นี้ สอดคล้องกับ เอฟ ดับบลิว การ์ฟอร์ด (F. W. Garforth, 1965 : 189-197) ที่แบ่งประเภทของค่านิยมพอสรุปได้เป็น ค่านิยมที่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ เงิน รถยนต์ หนังสือ ค่านิยมที่เกี่ยวกับพฤติกรรม ได้แก่ ความสุภาพ ความเมตตากรุณา ความจงรักภักดี ค่านิยมที่เกี่ยวกับศีลธรรม จรรยา ได้แก่ ความอดกลั้น การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ค่านิยมสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท ซึ่งดูโดยภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่า ขึ้นอยู่กับค่านิยมนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งใด หรือสังคมให้ความสำคัญกับสิ่งใดก็จัดเป็นค่านิยมประเภทนั้น เช่น ถ้าให้ความสำคัญกับวัตถุก็เป็นค่านิยมทางวัตถุ ถ้าเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมากก็จัดเป็นค่านิยมทางสังคม เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ค่านิยมประเภทต่าง ๆ นั้น เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมอยู่ตลอดเวลา

3. ค่านิยมของสังคมไทย

สังคมไทยมีค่านิยมหลายประการที่ยึดถือ และปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นลักษณะนิสัยประจำชาติ ซึ่งค่านิยมเหล่านี้ก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดผลในทางลบแก่บุคคลและสังคมที่ยึดถือปฏิบัติ ดังที่ ณรงค์ เล็งประชา (2531 : 68-70) ได้กล่าวถึงค่านิยมที่เด่น ๆ ของสังคมไทย พอสรุปได้ดังนี้

1. นิยมความร่ำรวย มั่งคั่ง คนที่ร่ำรวยจะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับในสังคม ต้องการสิ่งใดยอมได้ตามที่ประสงค์ เงินจะซื้อสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้น คนจึง

ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งความร่ำรวย

2. นิยมอำนาจ คนไทยให้ความสำคัญและอยากเป็นคนที่มีอำนาจ ผู้มีอำนาจในสังคมไทยส่วนใหญ่คือ ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการ นอกจากนี้ได้แก่ นักการเมือง นักธุรกิจ
3. เคารพผู้มีอาวุโส การเคารพผู้มีอาวุโสได้รับการปลูกฝังสืบต่อกันมา จนเป็นวิถีชีวิตที่ยังคงปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง
4. รักความสนุก กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นมักสอดแทรกกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานไว้ด้วย เช่น งานฉลองวันเกิด ฉลองวันแต่งงาน จนถึงงานศพ
5. บริโภคนิยม คนไทยส่วนใหญ่สนใจเรื่องการบริโภค ชอบเสาะแสวงหาอาหารรับประทาน ชอบคิดปรุงอาหารแปลก ๆ และยังพบว่า ไม่ว่างานพิธีใด จะต้องมีการกินเลี้ยงอยู่ด้วย
6. นิยมความหรูหรา ความมีหน้ามีตา ซึ่งจะแสดงออกทางการแต่งตัว การมีเครื่องใช้ที่ทันสมัย เป็นต้น
7. ชอบทำอะไรตามใจตนเอง ขาดระเบียบวินัย เช่น การขับรถฝ่าฝืนกฎจราจร การทิ้งขยะลงบนถนน ฯลฯ
8. ชอบของแจกของแถม ถ้าสินค้าใดหรือกิจกรรมใดที่จะจัดมีของแจกของแถม คนไทยจะนิยมร่วมกิจกรรมในลักษณะนี้
9. นิยมเครื่องรางของขลัง และเชื่อโชคลาง การจะกระทำกิจกรรมใด ๆ มักต้องอาศัยฤกษ์ยาม หรือถ้าประสพภัยมักจะมีการสะเดาะเคราะห์ และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ

ค่านิยมของสังคมไทยดังกล่าว ได้สอดคล้องกับความคิดเห็นของ จรรย์พรหมอยู่ (2526 : 82) ที่กล่าวถึงค่านิยมที่สำคัญของสังคมไทย 12 ประการ ดังนี้

1. นิยมการมีหน้ามีตา โดยมักจะแสดงออกกันในด้านวัตถุ
2. ยกย่องอำนาจ การมีตำแหน่งมียศฐาบรรดาศักดิ์

3. เคารพผู้อาวุโส ยกย่องความเป็นผู้ใหญ่
4. ยกย่องผู้มีความกตัญญูรู้คุณ และตอบแทนบุญคุณคน
5. ยกย่องผู้มีความรู้หรือนักปราชญ์
6. ยกย่องผู้มีจิตใจนักเลง
7. เชื่อถือโชคกลาง
8. ยกย่องผู้ใจบุญ ทำบุญทำกุศล
9. นิยมใช้สินค้าต่างชาติ
10. นิยมการมีพวกพ้อง
11. นิยมในความสนุกสนาน การจัดงานสังสรรค์
12. เติตทูนพระมหากษัตริย์

สำหรับ พันส ทันนาคินทร์ (2526 : 40-53) ได้กล่าวถึงค่านิยมของสังคมไทย โดยแยกพิจารณาเป็น 2 พวก คือ ค่านิยมทางด้านสังคม-จิตวิทยา และค่านิยมทางจริยธรรม สรุปได้ดังนี้

1. ค่านิยมทางด้านสังคม-จิตวิทยา มีลักษณะพิเศษ ดังต่อไปนี้คือ
 - ก. ความรักอิสระภาพหรือความเป็นไท คนไทยมีลักษณะนิสัยไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่น ไม่ชอบการกดขี่ มีความหยิ่งและรักศักดิ์ศรีของตน
 - ข. การย้ำความเป็นตัวของตัวเอง คือ การให้คุณค่าในความเป็นตัวของตัวเอง ค่านิยมนี้ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา เช่น ถือว่าคุณคนจะเป็นอย่างไต่ยอมแล้วแต่กรรมของบุคคลนั้นในอดีต พุทธศาสนาสอนให้มีความพอใจ และเชื่อมั่นในตนเอง
 - ค. ความรู้สึกมักน้อย สันโดษ และพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่
 - ง. การย้ำการหาความสุขจากชีวิต คนไทยมองชีวิตในแง่ความสวยงาม การกลมกลืน และหาความสุขจากโลก

จ. การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ นิยมแสดงความนอบน้อม

และเคารพบุคคลผู้มีอำนาจ

ฉ. ความโอ้อ่า ถึงแม้ว่าภายนอกจะดูฐานะต่ำ แต่ในใจไม่เต็มใจยอมรับว่าตัวเองต่ำต้อยกว่าผู้อื่น คนไทยแสดงลักษณะนิสัยนี้ด้วยการแสดงความโอ้อ่า เพื่อให้คนอื่นยอมรับความสำคัญของตนเอง เช่น ชอบแสดงตัวเป็นผู้รู้ ชอบแสดงความเป็นคนหน้าใหญ่ใจโต โดยไม่คำนึงถึงฐานะของตน เป็นต้น

ช. ความสุภาพอ่อนโยน มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจกว้างขวาง และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น คนไทยมีลักษณะเป็นมิตรกับทุกคน มีความจริงใจ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่คิดเอาเปรียบผู้อื่น มีความเมตตา กรุณา สงสาร เป็นคุณธรรมยิ่งอย่างหนึ่งของคนไทย

2. ค่านิยมทางจริยธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมของสังคมไทย ได้แก่ หลักคำสอนดังต่อไปนี้คือ

ก. หลักเรื่องธรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ได้สอนต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานจนฝังใจคนไทย ทำให้คนไทยมีอุปนิสัยชอบกระทำแต่ความดีเป็นที่ตั้ง

ข. หลักเรื่องความทุกข์ เรียกว่า อริยสัจสี่ การที่จะขจัดความทุกข์ได้ต้องตัดกิเลส ตัณหา ทำจิตใจให้ผ่องใส คนไทยจึงเป็นคนที่มีหลักหาความสุขให้ตัวเอง ถือว่าความสุขภายในใจของตนสูงกว่าความสุขที่ได้จากวัตถุ

ค. หลักเมตตากรุณา คนไทยมีน้ำใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ไม่คิดที่จะรุกราน หรือรังแกใคร

ง. เสรีภาพ พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพแก่บุคคลในเรื่องการนับถือศาสนา คนไทยได้รับอิทธิพลนี้ จึงมีลักษณะที่รักอิสรภาพ

จ. คหปฏิบัติ คือ หลักของการปกครองเรือน ทำให้คนไทยรู้จักหน้าที่ของตน มีความขยันขันแข็งในหน้าที่การงาน ทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุข

จึงกล่าวได้ว่า ค่านิยมของคนไทยส่วนที่ ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาทำ
ให้คนไทยมีแนวปฏิบัติไปในทางที่ดี ก่อประโยชน์แก่ตนและสังคม แต่ค่านิยมที่มีผลทางด้านลบ
นั้นเป็นค่านิยมที่มาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้บุคคลให้ความสำคัญ
กับวัตถุมากขึ้น จนกลายเป็นสังคมที่มีความฟุ้งเฟ้อ ชอบความหรูหรา ซาดระเบียวินัย เนื่อง
จากพยายามที่จะแสวงหาวัตถุเพื่อมาเป็นเครื่องยกระดับฐานะทางสังคมให้แก่ตนเอง

ค. สำคัญเกี่ยวกับความเชื่อ

1. ความหมาย

ความเชื่อเป็นความรู้สึกของคนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ได้พบว่าเป็นความ
จริง ซึ่งอาจมีตัวตนก็ได้ ความเชื่อของคนเรามักเชื่อสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตนว่า มีอำนาจ
บันดาลให้คนได้ดีหรือร้าย มีผู้ให้ความหมายของ "ความเชื่อ" ไว้หลายท่าน

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2518 : 54-57) ได้กล่าวว่า

ความเชื่อ (Belief, Superstition) คือ สิ่งที่มีมนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้ และ
ทำความเข้าใจโลกมาเป็นจำนวนหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้
มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย มนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้นก็กระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้
ถูกลงโทษ และทำเพื่อเอาใจอำนาจลึกลับนั้น ต่อมาจึงได้มีพิธีต่าง ๆ ขึ้น เพื่อ
บูชาเช่นสรวงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าต่าง ๆ เพราะเชื่อว่า สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นต้องมีผู้
บันดาลให้เป็น เช่น แดดออก ลมพัด เป็นต้น มนุษย์จึงตั้งเทพประจำสิ่งนั้นขึ้น

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523 : 224) ได้กล่าวไว้ว่า "ความเชื่อ คือ
การยอมรับนับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนว่าเป็นความจริง หรือ
มีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐาน
ที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้"

2. สาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อ

เหตุที่ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ นั้นมีหลายประการด้วยกัน

มรรยาท กิจสุวรรณ (2525 : 1) ได้อธิบายไว้ว่า

ความเชื่อมักเกิดมาจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อถึงคราว
วิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้น เกินขีดความสามารถ
ที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนเราจึงเกิดความเชื่อว่า น่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือ
ธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนั้นอาจจะเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ
พระอาทิตย์ พระจันทร์ ตลอดจน ดิน น้ำ ลม ไฟ ฉะนั้น เพื่อป้องกันภัยพิบัติ
ที่เกิดกับตน มนุษย์จึงตั้งวิงวอนภาวนา และหลอกล่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติ
เหล่านั้นช่วยให้ปลอดภัยเมื่อพ้ันภัยก็แสดงความกตัญญูด้วยการ เช่น สรวง บุชา
หรือประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2518 : 54-55) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิด
ความเชื่อว่า

ความเชื่อเกิดจากสาเหตุหลายประการ ประการแรก น่าจะได้แก่ ความกลัว คือ
กลัวว่าจะเกิดทุกข์ และเชื่อว่าทำอย่างไรจึงจะเกิดสุขต่อมาผู้มีปัญญาเห็นว่า ถ้า
นำเรื่องความกลัวเข้าไปใช้ในการสั่งสอนอบรมจะเกิดประโยชน์ จึงได้นำเรื่องที่
ตนกลัวนั้นมาขู่และก็ได้ผล คือ ความเป็นระเบียบของสังคม เกิดสวัสดิรักษาแก่ผู้
ปฏิบัติเอง จึงเห็นว่า ความเชื่อบางเรื่องมีเจตนาเพื่ออบรมสั่งสอน บางเรื่องอาจ
เป็นไปอย่างมงงายไร้เหตุผล ความเชื่อบางเรื่องเมื่อปฏิบัติไปนาน ๆ ก็กลายเป็น
ธรรมเนียมของสังคม แล้วเป็นมรดกสืบทอดกันมา ที่แรกความเชื่อคงจะไม่มีเรื่องทาง
ศาสนา มาเจือปน แต่ต่อมาเมื่อมีศาสนา อิทธิพลทางศาสนาเข้าไปพัวพันในความเชื่อ
ด้วย จึงทำให้เกิดความเชื่อ อันเนื่องมาแต่ศาสนาขึ้น เมื่อความเชื่อเข้าไปอยู่ใน
ธรรมเนียมของสังคม ก็จะปรากฏในวรรณกรรมที่เกิดขึ้นด้วย ดังนั้น เราจึงพบเรื่อง
ของความเชื่อในวรรณคดีเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่อง ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

จากสาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อดังกล่าวข้างต้นนี้ สอดคล้องกับ
ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523 : 224) ที่กล่าวว่า ความเชื่อเกิดขึ้นได้ 2 ประการ คือ

1. เกิดจากความกลัว และความไม่รู้ของมนุษย์ เช่น เกิดฝนตก
ฟ้าร้อง เกิดโรคระบาด มนุษย์ก็คิดว่า คงมีอำนาจลึกลับบันดาลให้เป็นไป จึงสมมติให้มีเทพ
ประจำสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ เช่น แม่พระคงคา พระเพลิง พระพิรุณ เป็นต้น จึงได้มีการ
เช่นสรวง บูชาเทพเหล่านั้น เพื่อให้เกิดผลดีแก่ตน

2. เกิดจากประสบการณ์และความฉลาดของมนุษย์ ทำให้มนุษย์
สร้าง ความเชื่อต่าง ๆ ขึ้น โดยแบ่งเหตุผลไว้ เช่น

ก. เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ดังความ
เชื่อที่กล่าวว่า ถ้าปีศาจจะรุดจอมปลวก อวัยวะเพศจะบวม หรือ ตีพ่อแม่ มือโตเท่าโอบลาน

ข. เพื่อให้คนมีมารยาท มีความรอบคอบและปราณีต ดัง
ความเชื่อที่กล่าวว่า ร้องเพลงในครัวได้ผิวแก่ กินข้าวในหม้อปากกว้างเท่าหม้อ หรือ ตากผ้า
กลางคืนผีกระสือจะเอาไปเช็ดปาก

ค. เพื่ออนามัย และความปลอดภัย ดังความเชื่อที่กล่าว
ว่า เชกหัวเด็ก เด็กจะปีศาจจะรุดที่นอน หรือ เล่นซ่อนหากกลางคืน ผีจะพาไปซ่อน

ง. เพื่อผลทางจิตใจ ดังความเชื่อที่กล่าวว่า ผันเห็นใคร
ตาย คนนั้นจะอายุยืนยาว เล็บมือมีดอกจะมีโชค หรือจิ้งจกตกใส่ตัวจะมีโชค

จ. เพื่อผลอื่น ๆ ดังความเชื่อที่กล่าวว่า ร้องไห้หน้าตา
ถูกศพ วิญญาณผู้ตายไม่เป็นสุข คนหวนน้ำจะเป็นโรคท้องมาน หรือต้นไม้ออกผลห้ามชี้ เพราะ
ผลไม้จะเน่า

นอกจากนี้ พันธ์ หันนาคินทร์ (2526 : 26) ได้กล่าวถึงลักษณะที่ก่อ
ให้เกิดความเชื่อไว้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. คนเรามักจะเชื่อตาม ๆ กันตามขนบธรรมเนียม ประเพณี
การอบรมในสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นครอบครัวหรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยเหตุ

นี้เรื่องที่เชื่อย่อมจะแตกต่างกันออกไปตามกลุ่มของวัฒนธรรม

2. คนเรามักจะเชื่อหรือรับเอาความเชื่อต่าง ๆ โดยทันทีหากว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิมของตนอยู่แล้ว หรือเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับความสนใจหรือผลประโยชน์ของเขาเอง

3. คนเรามักจะสังเกตและจดจำเฉพาะสิ่ง หรือเหตุการณ์ที่จะมาเสริมความเชื่อแต่เดิมของตนเองให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

4. ความศรัทธาต่อผู้พูด หรือผู้เขียน อันเกิดจากบุคลิกภาพหรือชื่อเสียงของผู้พูดหรือผู้เขียนนั้น เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความเชื่อขึ้นได้ง่าย แต่ละสังคมนั้นมีความเชื่อแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ แต่สาเหตุของความเชื่อมักมีพื้นฐานมาจากความกลัว ความไม่รู้ถึงสาเหตุของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเชื่อเพราะ ได้มีการเชื่อตามกันมาตั้งแต่ในอดีต ประกอบกับความเชื่อนั้นสอดคล้องกับความเชื่อของตนที่มีอยู่เดิม และนี่คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนเกิดความเชื่อที่ฝังแน่นยิ่งขึ้น

3. ประเภทของความเชื่อ

ความเชื่อแบ่งออกเป็นประเภทได้หลายประเภทดังที่ ญญ โย จิตต์ธรรม (2518 : 55-57) ได้จำแนกประเภทของความเชื่อเป็น 6 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว หรือความไม่รู้
2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และการสังเกตธรรมชาติ
3. ความเชื่อที่เกี่ยวกับขyakกลางบ้าน เมื่อมนุษย์เกิดเจ็บปวดอันเนื่องมาจากได้รับภัยจากสิ่งแวดล้อม มนุษย์แก้ไข โดยการลองผิดลองถูก นำสิ่งที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นมารักษา สิ่งไหนที่รักษาหายจึงเกิดเป็นยาสมุนไพรกลางบ้านขึ้น
4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์นั้นถือว่าเป็นที่พึ่งทางใจอย่างหนึ่งของมนุษย์

5. ความเชื่อโชคลาง
6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิตฝัน หมายถึง สิ่ง que แสดงให้
เห็นเป็นลางบอกเหตุล่วงหน้า

ความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตน และสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตนนี้ มนุษย์ได้
เข้าใจว่ามีอำนาจอยู่เหนือตนอาจบันดาลให้ดีหรือร้ายได้นั้น มรรยาท กิจสุวรรณ (2525 : 1)
เรียกว่า "ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ" (Supernatural) และได้แบ่งออกเป็น 9
ประเภท คือ

1. ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา
2. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
3. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม และเวทมนตร์
4. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม และลางสังหรณ์
5. ความเชื่อเรื่องความฝัน
6. ความเชื่อเรื่องขวัญ
7. ความเชื่อในเรื่องสิ่งแวมดล่อม และปรากฏการณ์ธรรมชาติ
8. ความเชื่อยากลางบ้าน
9. ความเชื่อเรื่องลักษณะของบุคคล

ความเชื่อต่อสิ่งต่าง ๆ มีปรากฏให้เห็นแทบทุกท้องถิ่นของไทย เป็น
ความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ ในทุกวันนี้ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อการกระทำของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่
อาจถือได้ว่าเป็นประเพณี อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ แต่ยากที่จะสูญหายไปทั้งหมด แม้ว่าใน
ปัจจุบันสภาพสังคมเจริญก้าวหน้าขึ้น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สามารถที่จะอธิบายถึงสิ่งที่เป็น
สาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี แต่ยังคงมีความเชื่อว่าเกิดจาก
อำนาจของผีसाง เทวดา ทำให้เป็นไป การเรียนรู้ความเชื่อของคนในอดีตช่วยให้เราเข้าใจ
ความเชื่อ และการกระทำของคนในปัจจุบันได้ดีขึ้น

ง. สำระสำคัญเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมไทย

1. ลักษณะของสังคมไทย

ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของสังคมไทยไว้หลายท่านด้วยกัน ดังเช่น

ไพฑูริย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน (2518 : 124-139) ได้กล่าวถึง

ลักษณะพิเศษบางประการของสังคมไทยไว้เป็นข้อ ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. สังคมไทยรวมความสำคัญไว้ส่วนกลาง ดังเห็นได้จากสถาบัน และสิ่งที่มีความสำคัญเกือบทุกอย่างของประเทศ ตลอดจนแหล่งสวัสดิการทางสังคมต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน ถนนหนทาง ฯลฯ อยู่ในเมืองหลวงเป็นส่วนใหญ่ กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของประเทศ และยังคงเป็นแหล่งรวมความเจริญ

2. สังคมไทยเป็นสังคมเจ้านาย มักมีคำอวยพรจากญาติผู้ใหญ่ อยู่เสมอว่า ขอให้ได้เป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคน สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะสำคัญยิ่งอันหนึ่งของสังคมไทย และฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนไทยมาช้านาน ให้นิยมการมีเกียรติ ยกย่อง การเป็นเจ้านาย

3. สังคมไทยมีปรัชญาชีวิตที่สงบสุข จากอิทธิพลของปรัชญา พุทธศาสนา คนไทยจึงมีปรัชญาที่รักสงบ เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้รังเกียจการฆ่าสัตว์ และความโทมร้ายจ้องเวรซึ่งกันและกัน ให้ยึดถือหลักการเสาะแสวงหาความสุขโดยวิธีสันโดษ และสละซึ่งกิเลสทั้งปวง จึงเป็นผลให้คนไทยส่วนใหญ่ไม่มีใครมีความกระตือรือร้น มักดำเนินชีวิตอย่างสันโดษและสงบสุข

จรัญ พรหมอยู่ (2526 : 83-85) ได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของ สังคมไทยเช่นเดียวกับ ไพฑูริย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน และมีเพิ่มเติมนอกเหนือจาก 3 ข้อ ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า สังคมไทยยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสังคมที่มีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุขมาตั้งแต่สมัยโบราณ พระมหากษัตริย์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมไทยรวมตัวกัน อย่างเหนียวแน่น ก่อให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม สังคมไทยเป็นสังคม

เกษตรกรรม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศ และเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตร้อนชื้นตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ได้รับฝนเหมาะแก่การเพาะปลูก ทำป่าไม้ การประมง ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม วิถีชีวิตของผู้คนเกี่ยวกับธรรมชาติ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน สังคมไทยเป็นสังคมชาวบ้าน (Folk Society) เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร ทำให้ความสัมพันธ์ของคนไทยเป็นไปในลักษณะสนิทสนมกัน เป็นส่วนตัว มีความเป็นกันเอง เอาใจใส่ในเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมักไม่คำนึงถึงสาเหตุ แต่ทำไปตามความรู้สึกและตามประเพณี คนในสังคมเมืองจำนวนไม่น้อยก็ยังมีลักษณะคล้าย ๆ กับชาวบ้าน คือ ยังคงทำอะไรไปตามความรู้สึกมากกว่าการใช้เหตุผล ยังเอาใจใส่เรื่องส่วนตัวของผู้อื่นอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้ สังคมไทยชอบความทรูทร่า ฟูมเฟื่อย การไม่ยอมหน้าใคร การอยากเป็นผู้มีเกียรติได้รับการยกย่องจากสังคม ทำให้มีการแข่งขันกันทางด้านวัตถุ เช่น เครื่องแต่งกาย การจัดงานเลี้ยงอย่างทรูทร่า เป็นต้น

2. ชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมชนบท

สำหรับชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมชนบท ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน (2518 : 159-160) ได้กล่าวถึงภาวะของสิ่งแวดล้อมชาวชนบทไว้เป็นข้อ ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะของการตั้งบ้านเรือน มักจะอยู่เป็นหมู่บ้านสำหรับผู้ที่ทำอาชีพเดียวกัน เช่น หมู่บ้านชาวประมง หมู่บ้านชาวนา หมู่บ้านชาวเมือง ฯลฯ ส่วนพวกที่มีอาชีพทางการเพาะปลูก มักจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลอง เพื่อสะดวกในการใช้น้ำบริโภค เพาะปลูก และใช้เป็นทางคมนาคมติดต่อกัน

2. ลักษณะของครอบครัว ลักษณะที่สำคัญของครอบครัวชาวชนบท คือ การเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค เกือบทุกครอบครัวที่มีดินสำหรับเพาะปลูก ทุกคนในครอบครัวมีโอกาสถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กันได้มาก เช่น ในการทำนา พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำอย่างไร ลูกหลานรุ่นต่อมาก็จะทำอย่างนั้น กลายเป็นแบบฉบับยึดถือกันต่อมา

3. ลักษณะการคมนาคมและสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านแต่ละแห่งอยู่ใกล้กันมาก ยานพาหนะมีน้อย ในหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ ยังขาดไฟฟ้า ถนน โรงเรียน

โรงพยาบาล เป็นต้น

4. การศึกษาและสังคม โรงเรียนในชนบทมีน้อยและส่วนมากตั้งอยู่ตามหมู่บ้านใหญ่ ๆ ยังขาดครู และอุปกรณ์การสอนอยู่มาก จึงทำให้คนมีระดับการศึกษาต่ำ ศูนย์กลางการศึกษา การสังคมอยู่ที่วัด กล่าวคือ วัดเป็นทั้ง โรงเรียนและที่พบปะสังสรรค์ของผู้คนในหมู่บ้าน เช่น มีงานประจำปีขึ้นที่วัด หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น

5. ลักษณะทางวัฒนธรรม ในชนบทด้านวัตถุไม่ค่อยประดิษฐ์ประดอยมากนัก เครื่องมือเครื่องใช้มีเท่าที่จำเป็น และมุ่งประโยชน์ใช้สอยมากกว่าเป็นเครื่องประดับสวยงาม ผู้คนมีความเป็นกันเอง ไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน กิริยามารยาทเป็นแบบสงบเสงี่ยม ชาวชนบทเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี

นอกจากนี้ ระวัง วัฒนะสิงห์ (2526 : 34-43) ได้กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสังคมชนบท สรุปว่า อาชีพของคนไทยในสังคมชนบทส่วนใหญ่ ได้แก่ การกสิกรรม ดำรงชีวิตอยู่ตามท้องไร่ท้องนา ซึ่งมีอากาศบริสุทธิ์สดชื่น ทำให้มีน้ำใจอ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างวัด ถนนหนทาง ศาลาทำน้ำ ฯลฯ เพราะทุกคนเห็นประโยชน์ที่มีต่อพวกเขาโดยตรง เมื่อถึงเทศกาลงานบุญงานฉลอง เช่น งานโกนผมไฟ งานตัดจุก บวชนาค ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน และงานศพ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีชีวิตในครอบครัว เพื่อนบ้านจะมาช่วยงานด้วยไมตรีจิต ทางด้านการศึกษาของชาวชนบทเริ่มต้นมาจากวัด โดยมีพระเป็นผู้ให้ความรู้ตามประเพณีไทย เมื่อจะเริ่มศึกษาเล่าเรียนวิชาใด ต้องทำพิธีขึ้นครูเสียก่อน การเรียนนั้นจึงจะชลัง

ชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็สังคมเมือง หรือสังคมชนบท จะยึดหลักรักความสงบสุข ทั้งนี้เนื่องจากหลักพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยที่เน้นเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นอกจากนี้ยังสอนให้คนรู้จักสันโดษ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ยึดหลักขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่เดิม การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นยาก

ตอนที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน ทั้งในด้านการนำนิทานพื้นบ้าน มาใช้ในการเรียนการสอน และการวิเคราะห์เนื้อหาของนิทานพื้นบ้านในภาคต่าง ๆ ดังนี้

สุนทรีย์ ดวงทิพย์ (2525 : 122-127) วิจัยเรื่อง "วิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน ตาบลท่าไม้ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวม จำแนก และจัดหมวดหมู่วรรณกรรมพื้นบ้าน ตาบลท่าไม้ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาในด้านโครงสร้าง ด้านประวัติและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ด้านครอบครัวและเศรษฐกิจ ด้านความเชื่อและค่านิยม เพื่อประมวลความคิดเห็นของครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชรในเรื่องคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 100 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 2 ชุด คือ ชุดที่ 1 เป็นแบบวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน และชุดที่ 2 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชร ในด้านความรู้ ความเข้าใจ และการนำวรรณกรรมพื้นบ้านไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน ผลการวิจัยสรุปได้ว่าวรรณกรรมพื้นบ้านตาบลท่าไม้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า สภาพแวดล้อมของตาบลท่าไม้ เป็นป่าทึบ ชาวบ้านมีอาชีพตัดไม้ ครอบครัวของชาวท่าไม้เป็นครอบครัวเริ่มต้น สามเฒ่าเป็นผู้เลี้ยงดูและมีอำนาจในการปกครองครอบครัว ชาวบ้านเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมว่า คนที่ทำดีย่อมได้ดี เชื่อว่าป่ามีผีเป็นผู้ดูแลจึงต้องบวงสรวง ค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านท่าไม้ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา คือ ความเชื่อเพื่อแผ้วแผ่ มีเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์และกตัญญู และผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามพบว่า ครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชร มีความเห็นว่าวรรณกรรมพื้นบ้านมีคุณค่า และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ประกอบการเรียนการสอนได้มาก แต่ครูยังขาดความรู้ ทักษะ และ

ประสบการณ์เกี่ยวกับการนำวรรณกรรมพื้นบ้านไปใช้ จึงควรมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ และจัดบทเรียนให้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้าน เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ในการเรียนการสอนต่อไป

อุทัย วรสุวรรณรักษ์ (2525 : 99-103) ได้วิจัยเรื่อง "อิทธิพลของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมและวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านชาวไทยภูเขาเผ่าเย้าบ้านห้วยแม่ซ้ายในด้านวัฒนธรรม ประเพณี การอบรมสั่งสอน และเพื่อประมวลความคิดเห็นของครูที่สอนเด็กนักเรียนชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า เจ้าหน้าที่ประจำสงเคราะห์ เจ้าหน้าที่อนามัย เจ้าหน้าที่เกษตรและเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า ตัวอย่างประชากรคือ ครูในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จังหวัดเชียงราย ซึ่งสอนอยู่ในโรงเรียนที่ตั้งในเขตที่ชาวไทยภูเขาเผ่าเย้าเข้าอาศัยอยู่ นอกจากนี้ยังมีครูช่วยสอน เจ้าหน้าที่ในสังกัดศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดเชียงราย จำนวน 50 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 2 ชุด คือ เกณฑ์การวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า และแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับอิทธิพลของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ของชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า ผลการวิจัยสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมด้านคตินิยมในการทำงานที่ต้องขยันหมั่นเพียร มีความเชื่อในลัทธิผีสา่งเทวดา ด้านเนติธรรม ข้อกำหนดในการดำเนินชีวิตที่มีผีสา่งเทวดาเป็นผู้กำหนด คือ ผู้ที่ปฏิบัติตามข้อกำหนดย่อมได้ผลแห่งความสุขจากผี ด้านวัตถุธรรม แสดงให้เห็นถึงค่านิยมเชิงวัตถุที่มีต่อเงิน และของมากกว่าวัตถุอื่น ด้านสัทธรรม แสดงให้เห็นถึงฐานะทางสังคมของชายสูงกว่าหญิง นอกจากนี้นิทานพื้นบ้านในแถบนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับศพ และประเพณีเลี้ยงผีหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นถึงการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม โดยเน้นเรื่องความซื่อสัตย์ ความเมตตากรุณา ความกตัญญู ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ครู และเจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาว-

เขา จังหวัดเชียงราย เห็นว่า นิทานพื้นบ้านให้ข้อคิดทางวัฒนธรรม ประเพณี สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ค่านิยมและข้อห้ามในสังคมชาวไทยภูเขาเขาเผ่าเข้า นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นว่าการนำนิทานพื้นบ้านไปประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย มีประโยชน์มาก เนื่องจากเนื้อหามีความสัมพันธ์กับชีวิตของนักเรียน

จินดา เม่นประเสริฐ (2530 : 6-257) วิจัยเรื่อง "วิเคราะห์นิทานชาวบ้าน ตำบลคูยายหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวม และจำแนกประเภทนิทานชาวบ้าน ตำบลคูยายหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยพิจารณาตามรูปแบบของนิทาน รวมทั้งศึกษาลักษณะของนิทาน บทบาทของตัวละคร และสภาพสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง ตัวอย่างประชากรคือ วิทยากรจำนวน 18 คน ที่มีความสามารถในการเล่านิทาน มีอายุตั้งแต่ 34 ปีขึ้นไป และมีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลคูยายหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ข้อมูลประกอบการวิจัยได้จากหน่วยงานราชการ และแหล่งวิทยากรต่าง ๆ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า นิทานชาวบ้าน ที่รวบรวมได้มี 99 เรื่อง จำแนกตามรูปแบบของนิทานได้ 7 ประเภท คือ นิทานชีวิต นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ ตำนาน นิทานคติ มุขตลก และเรื่องผี บทบาทของตัวละคร แบ่งได้เป็นบทบาทของบุรุษ คือ บทบาทของบุตร พี่ชาย น้องชาย สามี บิดา ผู้นำในสังคม พ่อค้า บทบาทของสตรี แบ่งได้เป็น บทบาทของธิดา พี่สาว น้องสาว ภรรยา มารดา แม่อ้า การศึกษาสภาพสังคมของท้องถิ่นมีลักษณะเป็นป่า บางแห่งมีต้นน้ำลำธาร ประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีการบวช การแต่งงาน งานศพ ทำบุญ สู่ขวัญ ทอดกฐิน มีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา สิ่งเหนือธรรมชาติ ความฝัน ของวิเศษ เชื่อเรื่องกรรม ค่านิยมของสังคม ได้แก่ ยกย่องผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ค่านิยมด้านความขยันหมั่นเพียร และค่านิยมเกี่ยวกับความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

อุไร ดีจริง (2530 : 7-384) วิจัยเรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์นิทานเรื่องวงษะมาต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์

พฤติกรรมของตัวละครในวรรณกรรมนิทานเรื่องวงษะมาต และวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมของสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง กลุ่มตัวอย่างประชากรคือ วิทยากรในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านม่วงขาวแต่กำเนิด ไม่จำกัดเพศ อายุ ตั้งแต่ 45-80 ปี ข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัยเป็นข้อมูลแบบปฐมภูมิ ซึ่งได้จากวัดม่วงขาว ตำบลโคกปี่ อำเภอกอโกกปี่ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นเอกสารโบราณเรื่อง วงษะมาต ต้นฉบับ ของนายม่วง จารด้วยตัวอักษรไทยน้อย ความยาว 491 ไบลาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พฤติกรรมของตัวละครแต่ละช่วงวัย จะสะท้อนให้เห็นทั้งพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและไม่พึง ปรารถนา ส่วนทางด้านสภาพความเป็นอยู่วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นว่า กษัตริย์ และผู้ที่ เป็นสามัญ จะเป็นผู้นำของครอบครัว มีความเชื่อเรื่อง ภูตผีปีศาจ ว่ามีจริง เชื่อเรื่องเวทมนตร์ คาถา โชคลาง ประเพณีที่ปรากฏได้แก่ ประเพณีรับเสด็จ เตรียมทัพ ถวายเครื่องราช-บรรณาการ ซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงถึงอำนาจ และความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ ค่านิยมที่ปรากฏ ได้แก่ ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อผู้มีพระคุณ

ภัสสร อิศรกำแหง (2532 : 164-169) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษา มโนทัศน์ทางจริยธรรมตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในนิทานพื้นบ้านของ จังหวัดนครราชสีมา" มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษา มโนทัศน์ทางจริยธรรมตามหลักสูตรประถม ศึกษา พุทธศักราช 2521 ในนิทานพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา กลุ่มตัวอย่างเป็นหมู่บ้าน ในเขตจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านพะไล บ้านมะขามเฒ่า บ้าน คีระชะเลิง บ้านพะโต บ้านบึงทับปรายค์ และบ้านโจด ได้วิทยากรจำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ตารางจำแนกประเภทของนิทานพื้นบ้าน ตารางวิเคราะห์มโนทัศน์ทางจริยธรรม สรุปผลการวิจัยได้ว่า มโนทัศน์ทางจริยธรรมตาม หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในนิทานพื้นบ้าน ของจังหวัดนครราชสีมา ที่พบมากที่สุดคือ ผู้ที่รู้จักให้ และผู้รู้จักรับ เป็นผู้มีน้ำใจ นิทานพื้นบ้านที่ปรากฏมโนทัศน์ทางจริยธรรม เป็นนิทานปรัมปราในเรื่องความซื่อสัตย์ ความกตัญญู เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องความมีเหตุผล การ ตัดสินใจที่ถูกต้อง ส่วนการจัดอันดับนิทานพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา ที่ปรากฏมโนทัศน์

ทางจริยธรรมตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 มากตามลำดับดังนี้ คือ เรื่อง พระนางวัน เจ้ายอดทอง แม่หมานิล และหุแช

พุทธชาติ อินทรักษา (2533 : 109-114) ได้วิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้ิทานพื้นบ้านอีสานประกอบการเรียนการสอนอ่านระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 9" มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความคิดเห็นของครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้ิทานพื้นบ้านประกอบการเรียนการสอนอ่าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 9 ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ครูผู้สอนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในเขตการศึกษา 9 จำนวน 94 โรงเรียน ได้ตัวอย่างประชากรทั้งสิ้น 254 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถามความคิดเห็นของครู 1 ชุด ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ครูภาษาไทยมีความคิดเห็นว่านิทานพื้นบ้านที่นำมาใช้สอนอ่าน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการสอน สื่อการเรียนการสอน วิทยากรและแหล่งวิทยากร การวัดการประเมินผล ในการใช้ิทานพื้นบ้านอีสาน ประกอบการเรียนการสอนได้นำมาใช้บ่อย แต่มีความเห็นว่าการใช้ิทานพื้นบ้านอีสานประกอบการเรียนการสอนอ่านมีประโยชน์มาก

2. งานวิจัยต่างประเทศ

จูดี แอนน์ โพรซซิลโล ไบเออร์ (Judy Ann Prozzillo Byers, 1982 : 2216-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แบบวัฒนธรรมพื้นเมือง : วิธีการสอนวรรณคดี โดยใช้ละครพื้นบ้าน วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อสร้างแบบการเรียนการสอน เพื่อใช้สอนวรรณคดีลายลักษณ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาในหลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษ เรียกว่า "แบบวัฒนธรรมพื้นเมือง" เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบการสอนที่มีการประสมกันระหว่างเนื้อหาของนิทานพื้นบ้าน กับละครเข้าเป็นกระบวนการ มีอยู่ 4 บท ได้แก่ บทที่ 1 นำเสนอบทเรียนแบบธรรมชาติและเป็นกลวิธีการสอนพื้นฐาน บทที่ 2 มีศักยภาพในการพัฒนาทั้งด้านพุทธิพิสัย และจิตพิสัย บทที่ 3 เน้นไปในเรื่องการสอนวิชาวรรณคดี และบทที่ 4 จุดมุ่งหมาย

สำคัญเพื่อทำให้วรรณคดีมีคุณค่าสำหรับนักเรียน ผลของการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบทางการศึกษาหลาย ๆ ด้าน เช่น หลักสูตร ผู้เรียน สภาพการเรียนการสอนในปัจจุบัน เทคโนโลยีและการวิจัยทางการศึกษาในอนาคต ข้อสำคัญควรจะเน้นในเรื่องของการฝึกหัดครูและการฝึกอบรม เพื่อให้บุคลากรที่ได้รับการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจในวิธีการสอนและแบบเรียนมากขึ้น

นินา มิกเกลเซน (Nina Mikkelsen, 1983 : 18) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ลักษณะพัฒนาการ การเล่าเรื่องในการตอบสนองของเด็กก่อนนันทานพื้นบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ตูพัฒนาการในการเล่าเรื่องของเด็กที่มีอายุแตกต่างกันหลังจากที่ได้ฟังนิทานพื้นบ้านแล้ว กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักเรียนอายุระหว่าง 7-10 ปี จำนวน 15 คน ได้รับการทดลองโดยให้โอกาสเล่า และเขียนเรื่องด้วยตนเอง หลังจากได้ฟังนิทานพื้นบ้านแล้ว ผลการวิจัยพบว่า เด็กกลุ่มที่ 1 จะเขียนเรื่องเหมือนเรื่องเดิม กลุ่มที่ 2 ได้เขียนเรื่องโดยใช้เค้าเรื่องจากเรื่องเดิม แต่มีการดัดแปลงเนื้อเรื่องเล็กน้อย และเด็กกลุ่มที่ 3 ซึ่งมีอายุสูงกว่าเด็กกลุ่มอื่น จะสร้างเรื่องขึ้นมาใหม่ โดยเอาลักษณะตัวละครจากเรื่องเดิมมาเป็นตัวละครในเรื่องที่ตนสร้างขึ้นใหม่ ดังนั้นความมีวุฒิภาวะจึงเป็นสิ่งสำคัญในการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่อง จากการทดสอบแสดงให้เห็นว่า เด็กจะค่อย ๆ พัฒนาจากการหยิบยืมไปสู่การผสมผสาน และการเปลี่ยนแปลง การผสมผสานถือเป็นสิ่งที่เชื่อมความคิดของผู้แต่งเรื่อง กับจินตนาการ ในกระบวนการสร้างสรรค์ของเด็ก เด็กทุกคนต่างมีวิธีการเชื่อมโยงเนื้อเรื่องของนิทานพื้นบ้านกับความคิดที่ได้จากประสบการณ์ของตนเอง

เพียส เพรสตัน อีจันย์ (Pierce Preston Eugene, 1984 : 740) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิธีการที่ครูสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่นำประวัติศาสตร์มาใช้ในการเรียนการสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับผลของการนำประวัติศาสตร์มาใช้ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา กลุ่มตัวอย่างประชากรคือ ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา และบรรณารักษ์ ในโรงเรียนระดับ

มัธยมศึกษาตอนปลาย เมืองโรเชสเตอร์ รัฐนิวยอร์ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามความคิดเห็นของครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา และบรรณารักษ์ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ครูที่สอนวิชาสังคมศึกษา และบรรณารักษ์ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายส่วนใหญ่มีความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของการนำเนื้อหาและคุณค่าของประวัติศาสตร์มาใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งทำให้บทเรียนน่าสนใจยิ่งขึ้น แต่ยังมีครูที่สอนสังคมศึกษา และบรรณารักษ์ จำนวนน้อยมากที่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับเรื่อง การนำประวัติศาสตร์มาใช้ในการเรียนการสอนให้เกิดประโยชน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย